

УДК 911.3

Саркісов А.Ю.
кандидат географічних наук,
доцент кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ НА ТЕРИТОРІЇ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються проблеми формування агропромислових кластерів. Автором поданий аналіз можливостей формування агропромислових кластерів на території Херсонської області. Визначені аспекти та принципова схема формування агропромислових кластерів. Виявлені основні фактори формування агропромислових кластерів в межах Херсонської області.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, агробізнес, агропромислова інтеграція, кластер, розвиток.

Саркісов А.Ю. Особенности формирования агропромышленных кластеров на территории Херсонской области

В статье рассматриваются проблемы формирования агропромышленных кластеров. Автором представлен анализ возможностей формирования агропромышленных кластеров на территории Херсонской области. Определены аспекты и принципиальная схема формирования агропромышленных кластеров. Выявлены основные факторы формирования агропромышленных кластеров в пределах Херсонской области.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, агробизнес, агропромышленная интеграция, кластер, развитие.

Sarkisov A.Yu. Historical and geographical predictors of urbanization processes in the Kherson region

This article discusses the problems of agrarian and industrial clusters formation. The author presents an analysis of agrarian and industrial clusters formation possibilities in the Kherson region. Aspects and concept of agrarian and industrial clusters formation are identified. The main factors of agrarian and industrial clusters formation within the Kherson region are identified.

Key words: agrarian and industrial complex, agribusiness, agricultural and industrial integration, cluster, development.

Постановка проблеми. Новим явищем в структурі АПК (передусім в межах регіонального АПК) є агропромислові кластери (від англ. *cluster* – скупчення). Агропромисловий кластер розуміється нами як територіальне поєднання різних за галузевою спрямованістю підприємств, організацій, закладів, які можуть бути задіяні в процесі агропромислового виробництва та розташованих в географічній близькості один від одного. Серед них можна виділити: сільськогосподарські, переробні підприємства, науково-дослідницькі та освітні заклади, ринкова інфраструктура тощо [1].

Аналіз публікацій та досліджень. Витоки кластерної теорії територіальної організації виробництва можна віднести до періоду кінця 19 ст., коли англійський вчений-економіст,

представник неокласичної школи Альфред Маршалл у своїй науковій праці «Принципи економіки» (1890-1891) відмітив закономірність територіальної локалізації суміжних галузей та виробництв в межах певної території. Подальший розвиток кластерної концепції можна знайти в теорії про територіально-виробничі комплекси в колишньому СРСР. Відмінність останніх від сучасних уявлень про промислові кластери полягає передусім в тому, що кластер – це конкурентна середа. За радянських часів в межах існуючих ТВК про ринкову конкуренцію не могло бути й мови.

Сама сутність створення та розвитку кластеру полягає в розвитку конкурентної боротьби основних учасників виробництва, в тому числі в межах самого кластеру. Саме ця позиція була

викладена в книзі Майкла Портера «Конкурентні переваги націй» (1990) та «Конкуренція» (1997). Вчений-економіст – представник Гарвардської школи економіки, який є піонером кластерної теорії та одним з найвідоміших консультантів в сфері сучасної просторової економіки, – відмічає закономірність розвитку окремих регіонів держави і навіть самих держав прискореним розвитком окремих згустків, пучків галузей і підприємств, сконцентрованих в межах певної території.

Процеси вивчення кластерної моделі управління території та можливість реалізації кластерів в межах України беруть початок у 1997 р. і пов'язують з діяльністю С. Соколенка, який активно пропагував ідеї формування кластерних структур в нашій державі. Як справедливо стверджує вчений: «...ефективність кластеру вимірюється не через обсяг вкладених коштів, не числом днів, проведених консультантами на підприємствах і не кількістю фахівців, що вчилися на спеціалізованих курсах, а через підвищення конкурентоспроможності кожного з учасників і регіону в цілому». За визначенням вченого кластер – це добровільне об'єднання фірм у певній сфері підприємництва, пов'язаних між собою технологічно і, як правило, за ознакою географічної близькості. Підприєм-

ства, які входять в кластер, зберігають свою незалежність і гнучкість [3].

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз можливостей формування потенційних агропромислових кластерів на території регіону як нових перспективних форм територіальної організації АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальне значення у розвитку кластерів грає впровадження інновацій та сучасних методів управління виробництвом. Цей фактор є важливим з точки зору саме нарощування об'ємів виробництва, покращення його якості та, як наслідок, збільшення конкурентних позицій на зовнішніх ринках збуту. Всередині кластеру існує як вертикальна, так і горизонтальна інтеграція. Вертикальна інтеграція проявляється в єдності технологічного ланцюжка «виробництво-переробка-збут», а горизонтальна – в кооперації між основними учасниками кластеру, яка проявляється у спільному використанні обслуговуючої бази, внутрішніми цінами на надання певних послуг. В той же час, слід відмітити фінансову незалежність всіх учасників кластеру. Це розповсюджується і на дрібних виробників, зокрема невеликих за розмірами фермерських господарств та особистих господарств населення.

Рис. 1. Агропромисловий кластер

Необхідність міжгалузевого поєднання господарств на одній території пояснюється економічною доцільністю кооперування між учасниками єдиного технолого-виробничого процесу, циклу. Основна причина створення кластеру – об'єднання зусиль однакових за функціональною спрямованістю видів економічної діяльності задля досягнення максимального ефекту виробництва та одержання прибутку. В залежності від масштабу діяльності кластери можна класифікувати на регіональному, субрегіональному та мікрорегіональному рівнях.

Агропромисловий кластер розуміється нами як територіальне локалізоване поєднання різних за галузевою спрямованістю підприємств, організацій, закладів, які можуть бути задіяні в процесі агропромислового виробництва (рис. 1). Серед них можна виділити: сільськогосподарські, переробні підприємства, науково-дослідницькі та освітні заклади, ринкова інфраструктура. Водночас, кластер розглядається нами як територіальна форма конкурентної кооперації.

В рамках нашого дослідження передбачається лише виявлення можливостей потенційних кластерів на території регіону. На першому етапі проводиться аналіз спеціалізації адміністративно-територіальних одиниць (АТО) за

групами показників, що дасть змогу в подальшому визначити потенційний кластер за певним напрямком ведучої спеціалізації. Даний аналіз містить певні кроки:

- обчислення середньої багаторічної реалізації груп сільськогосподарської продукції, а саме: зернових, технічних, картоплі та овочеваштанної продукції, м'яса ВРХ, свиней, птиці та молока;

- на основі першого кроку визначається індекс спеціалізації території АТО, до подальшого аналізу та визначення потенційних кластерів враховуються АТО, які мають індекс спеціалізації ≥ 1 .

На другому етапі виявлення потенційних кластерів після групування АТО за характером спеціалізації (який фактично являє собою коефіцієнт територіальної локалізації товарної продукції) проводиться характеристика виявлених кластерів визначеного напрямку.

При підході до формування кластеру маємо виходити з позицій товарного виробництва, представленого сільськогосподарськими підприємства та інтегрованими виробництвами. Дані статистичного управління містять лише звіти про виробничу діяльність сільськогосподарських виробників (форма 59-с/г). Тому ми виходили з аналізу саме цих форм господарств. Після визначення потенційних територій, що

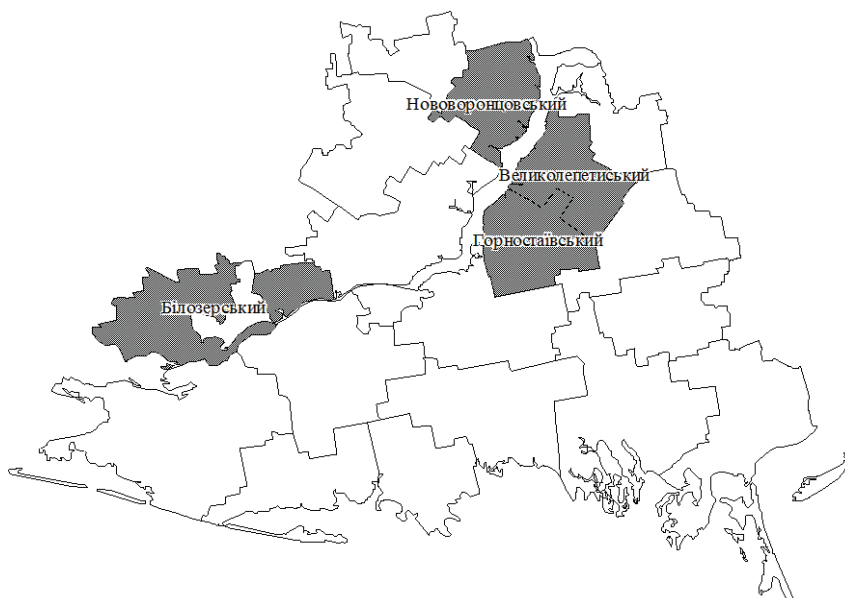

Рис. 2. Території регіону, пріоритетні для розвитку птахопромислового кластеру

формуватимуть майбутній кластер певного виробничого напрямку, проводиться всебічний аналіз потенційного кластеру, визначається його функціонально-організаційна структура [2].

Територіально до складу птахопромишлого кластеру (рис. 2) входять наступні райони: Білозерський, Великолепетиський, Горностаївський та Нововоронцовський райони. Значення спеціалізації найвищого рівня сягає значення 8,4 в Горностаївському районі. Мінімальне значення – в Великолепетиському районі – 1. Виробничу базу даного кластеру формують дві потужні птахофабрики, розміщені в Білозерському та Горностаївському районах. Важливими умовами для збільшення виробництва є впровадження новітніх інтенсивних технологій в галузі виробництва та посилення процесів концентрації виробництва. Потенційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, ЗАТ «Чорнобаївське» (Білозерський район, с. Чорнобаївка), ВАТ Племптахорадгосп «Придніпровський» (сmt Горностаївка), ВАТ «Прогрес» (Горностаївський район, с. Антонівка), фермерські господарства та кооперативи. Агросервісне забезпечення кластеру: комбiркомовий завод (Великолепетиський район, с. Рубанівка), ПП «Коннексити» (с. Садово)

В територіальному відношенні до складу м'ясного кластеру (рис. 3) входять такі адміністративно-територіальні одиниці: Великоолександрівський, Іванівський, Каланчацький, Новотроїцький, Скадовський та Чаплинський райони та міськрада Херсона (сmt. Новотроїцьке). Найвище значення спеціалізації має міськрада Херсона (2,02), найменше – в Іванівському та Чаплинському районах (1,02). Конкурентними перевагами кластеру є близькість до міських поселень, наявність значних природних пасовищ в межах даних АТО та потужної промислової бази переробки м'ясної сировини. Окрім цього важливе значення для розвитку даного кластеру в межах окреслених АТО є функціонування значної кількості комбiркомових заводів та налагоджених каналів збуту продукції. Потенційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, «ООО СП Аратта» (м. Херсон), ВАТ «Новотроїцький м'ясокомбiнат», ПП «М'ясо Херсонщини» (м. Херсон), фермерські господарства та кооперативи, Агросервісне забезпечення кластеру: Херсонський державний аграрний університет, Український інститут тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова (сmt. Асканія-Нова, Чаплинський район), професійний аграрний ліцей (сmt. Іванівка), ВАТ «Херсоноблплемпідприємство», Українсько-німецьке племінне

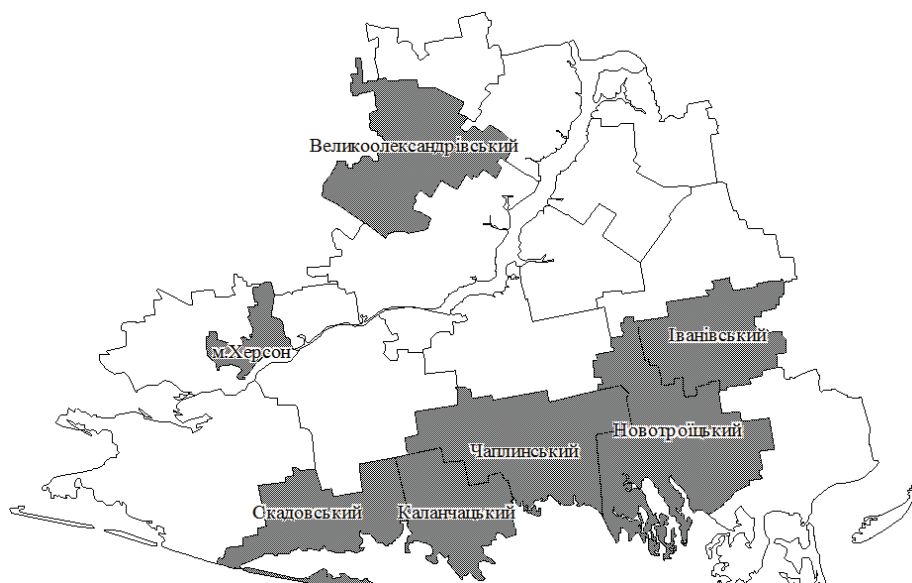

Рис. 3. Території регіону, пріоритетні для розвитку м'ясного кластеру

підприємство «Асканія-Генетик» (сmt Асканія-Нова, Чаплинський район), СГВГ «Лідія» (с. Новомиколаївка, Скадовський район), комбікормовий завод (Великоолександрівський район, сmt Велика Олександрівка), комбікормовий завод (Іванівський район, сmt Іванівка), комбікормовий завод (Новотроїцький район, сmt Новотроїцьке), комбікормовий завод (Скадовський район, м. Скадовськ), комбікормовий завод (Чаплинський район, сmt Чаплинка), Ветсанутильзавод (Новотроїцький район, сmt Новотроїцьке), ТОВ «Прайм Лоджистік» (м. Херсон).

Плодоовочеконсервний кластер (рис. 4) потенційно можна організувати на території Білозерського, Голопристанського, Каховського, Нововоронцовського, Скадовського та Цюрупинського районів області та міськради Нової Каховки. Варто відмітити, що необхідним є об'єднання дрібних товаровиробників, зокрема, ОГН. На сьогодні, основна маса овоче-баштанної продукції виробляється на малих площах (що пояснюється високою часткою ОГН в виробництві даної продукції, особливо овочів). Проте, вирощувати овочі ефективніше на великих площах із застосуванням новітніх технологій обробки та зрошення

грунтового покриву, сучасних технічних засобів. Ще одним аспектом при створенні кластеру є венчурне забезпечення виробництва. Як відомо, овочева продукція є найбільш вразливою, дуже залежна від погодних умов, – тому страхові компанії страхують в основному зернові та технічні культури. Даний аспект також впливає на вибір спеціалізації в дрібних господарствах (фермерські господарства). Вбачаємо вихід з даної ситуації у впровадженні державного страхування врожаю овочевої продукції. При реалізації кластеру необхідним є наявність великих овочевих сховищ, що дасть змогу довше зберігати вирощену продукцію перед її відправкою на ринки та переробні підприємства. Відсутність розгалуженої мережі сховищ – одна з причин коливань цін протягом року, адже дрібний виробник передусім намагається якомога скоріше збути вирощену овочеву продукцію, особливо швидкопсувну. Потенційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, ТОВ агропромислової компанії «Геліос», Дніпрянський консервний завод (м. Нова Казовка), Консервний завод (м. Скадовськ), ТОВ «Дніпро» (Білозерський район,

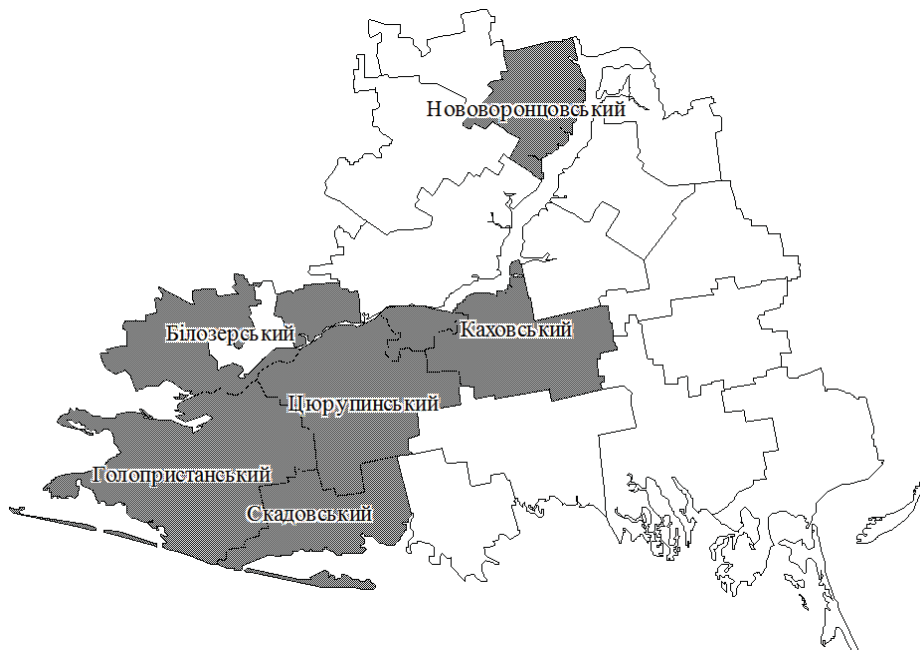

Рис. 4. Території регіону, пріоритетні для розвитку плодовоовочеконсервного кластеру

с. Новодмитрівка), фермерські господарства та кооперативи. Агросервісне забезпечення кластеру: Інститут південного овочівництва та баштанництва (м. Гола Пристань), ДП «Дослідницьке господарство Херсонської селекційної станції баштанництва» (Голопристанський район, с. Великий Клин), ТОВ «Науково-

виробничий Впроваджувальний Центр «Підземметалзахист» (м. Нова Каховка).

До складу молокопереробного кластеру (рис. 5) входять: Білозерський, Великоолександрівський, Великолепетиський, Іванівський, Каховський, Новотроїцький та Чаплинський райони. Найвищий показник

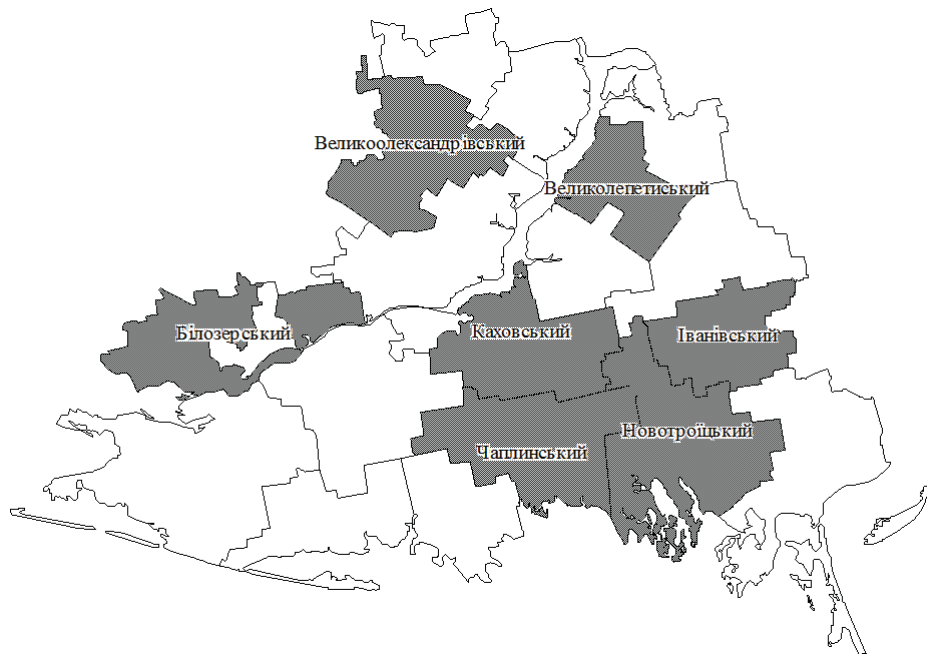

Рис. 5 Території регіону, пріоритетні для розвитку молочного кластеру

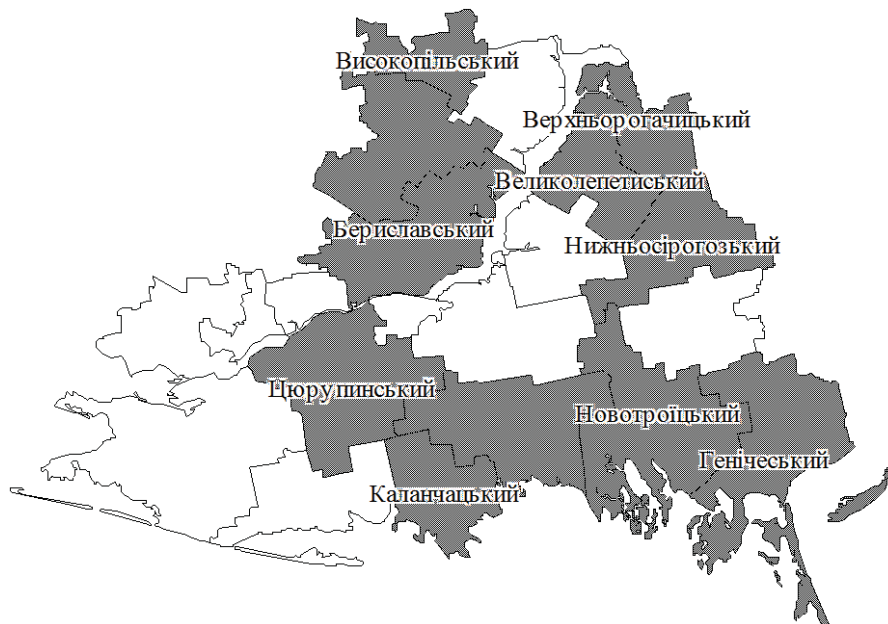

Рис. 6. Території регіону, пріоритетні для розвитку зерно-борошномельного кластеру

спеціалізації – в Білозерському районі (2,79), найнижче – в Іванівському районі (1,09). Потенційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, ВАТ «Новотроїцький маслосирзавод», ВАТ «Білокриницький маслосирзавод» (Великоолександрівський район, смт Біла Криниця), Великолепетиський маслозавод, АТ «Іванівський маслозавод», ТОВ «Любимівське» (Каховський район, с. Любимівка – КРС, молоко), АООТ «Чаплинський маслосирзавод» (смт Чаплинка), фермерські господарства та кооперативи.

Зерно-борошномельний кластер (рис. 6) представлений у складі Бериславського, Великоолександрівського, Великолепетиського, Верхньорогачицького, Високопільського, Генічеського, Каланчацького, Чаплинського та Цюрупинського району. Найвище значення індекс спеціалізації сягає в Каланчацькому районі (2,02), а найменше значення – в Цюрупинському та Чаплинському районах (1,03). Потенційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, Бериславський елеватор (м. Берислав), Бериславський хлібозавод,

Брилівський елеватор (Цюрупинський район, смт Брилівка), Великолепетиський хлібозавод, Великолепетиський елеватор, Генічеський хлібозавод, ВАТ «Каланчацький комбінат хлібопродуктів», комбінат хлібопродуктів (Великоолександрівський район, смт. Біла Криниця), комбінат хлібопродуктів (Генічеський район, смт Новоолексіївка), комбінат хлібопродуктів (Каланчацький район, смт Каланчак), АП «Нижньосірогозький комбінат хлібопродуктів» (Нижньосірогозький район, с. Верхні Сірогози), ВАТ «Високопільський комбінат хлібопродуктів» (смт Високопілья), Чплинський хлібокомбінат, фермерські господарства та кооперативи. Агросервісне забезпечення кластеру: Генічеська дослідницька станція інституту зернового господарства (Генічеський район, смт Новоолексіївка), МРО «Насіння» (м. Цюрупинськ).

Ефіроолійний кластер (рис. 7) територіально включає Бериславський, Великоолександрівський, Великолепетиський, Верхньорогачицький, Високопільський, Горностаївський, Іванівський, Каховський, Чаплинський райони та міськраду Херсона. Тут найвище значення спеціалізації за сягає в Горностаївському районі (2,08), а найменше – в Великоолександрівському та Чаплинському районах. Потен-

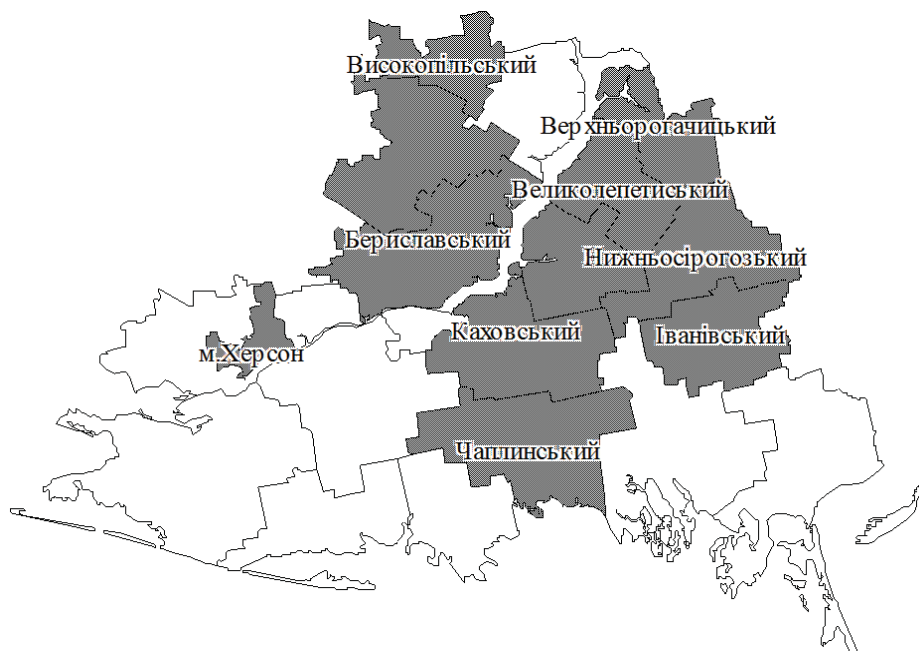

Рис. 7. Території регіону, пріоритетні для розвитку ефіроолійного кластеру

ційні учасники кластеру: департамент агропромислового розвитку Херсонської обласної державної адміністрації, районні держадміністрації, ЗАТ «Чумак» (м. Каховка), ПП з іноземними інвестиціями «Еммануїл Фарм» (Горностаївський район, с. Каїри), фермерські господарства та кооперативи. Агросервісне забезпечення кластеру: ТОВ «Артана-Проект» (м. Херсон) – надання консалтингових послуг, ТОВ Компанія «СІТ-релайн» (м. Херсон), Херсонський насінний завод «Сварог» (м. Херсон), ТОВ «Херсонагрохім» (м. Херсон), ТД «Агро Імпекс» (м. Херсон), Стелс-Ойл (м. Херсон), ПП «Люкс-Трейд Груп» (м. Херсон), компанія «SAMBOR» (м. Херсон).

Висновки. Проведене дослідження дозволило виділити території, пріоритетні для розвитку агропромислових кластерів в межах Херсонської області. В ході дослідження проаналізовано можливості формування потенційних агропромислових кластерів на території регіону, що сприятиме впровадженню нових інноваційних методів організації та управління розвитком агропромислового виробництва на території регіону, збільшенню ефективності виробництва в дріб-

них та середніх господарствах, розширенню виробництва товарної продукції в особистих господарствах населення та поступовому переході їх до фермерського типу господарювання, розвитку інтеграційно-коопераційних процесів. Визначено, що кластерна модель розвитку господарства дає змогу більш раціонально використовувати ресурси та конкурентні можливості території. Необхідність міжгалузевого поєднання господарств на одній території (в межах кластеру) обумовлена економічною доцільністю кооперування між учасниками єдиного технологічного процесу, циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Саркісов А. Особливості розвитку агропромислової інтеграції в ринкових умовах / А. Саркісов // Часопис соціально-економічної географії. – 2014. – Вип. 17 (2). – С. 149-153.
2. Саркісов А.Ю. Трансформація територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних умовах [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 – «Економічна та соціальна географія» / А.Ю. Саркісов. – Одеса, 2011. – 20 с.
3. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.